

L'autotraducció dins el projecte col·laboratiu *Versions Múltiples*

Sílvia Aymerich-Lemos

La pràctica de l'autotraducció està íntimament lligada des del començament al *Versions Múltiples*, un projecte col·laboratiu de traducció entre autors contemporanis que no va posar límits pel que fa a l'abast de llengües literàries ni tampoc a l'hora de preveure tipologies traductives. I l'autotraducció, amb una tradició mil·lenària, practicada pels autors més destacats de totes les latituds, no podia sinó tenir-hi una posició preeminent. En el moment de fer balanç dels cinc anys del Projecte, ens abelleix de fer un breu repàs històric de la pràctica autotraductiva en què ens reconeixem.

La tradició de l'autotraducció

Tal com ens recorda María Recuenco Peñalver, en el seu article «Más allá de la traducción: la autotraducción», del 2011, traslladar un text propi a altres llengües és una pràctica que es remunta als temps més reculats. Hi esmenta el primer autotraductor documentat, **Flavi Josep**, autor jueu que traduï al grec, entorn de l'any 75 dC, un seu text escrit en arameu. Continua amb dos altres autors jueus, **Abraham Bar Hiyya** i **Yehuda Ben Salomon Cohen** (segles XI-XII), i d'aquí salta a una altra latitud i esmenta **Robert Grosseteste** (segles XII-XIII), bisbe de Lincoln, iniciador de la tradició científica de la Universitat d'Oxford i un dels primers cancellers, que traduï una normativa del llatí original al francès i a l'anglès. Amb aquests quatre exemples, Recuenco comença un llarg argumentari per rebatre, una rere l'altra, les afirmacions d'Eduardo Mendoza amb què ella encetava el seu l'article:

Durante la celebración de las XIV Jornadas en torno a la traducción literaria en Tarazona, Eduardo Mendoza dijo que no hay muchos autotraductores «creo que podríamos contarlos con los dedos de una mano»), que la autotraducción es algo muy excepcional y que «se da en el caso de los catalanes y poco más, quizás algún gallego», porque el catalán es «una de las pocas lenguas en que, por sus circunstancias, sus peculiaridades, la autotraducción se ha practicado casi de una manera masiva».

Per a cadascuna, Recuenco té exemples ben documentats per demostrar que l'autotraducció és una pràctica estesa, des de llengües i cap a llengües de prestigi desigual, amb diversitat de motivacions, en els contextos més variats, en gairebé tots els gèneres i duta a terme per autors de gairebé tots els continents. I quan Recuenco arriba al segle XIX rebla el clau (2011: 196):

Con posterioridad, los autores que se han traducido a si mismos forman un grupo tan amplio y tan diverso que resulta imposible enumerarlos a todos.

I tanmateix no es pot estar de citar els grans noms del segle XX, entre els quals espigolem quatre premis Nobel: l'indi **Rabindranath Tagore**, l'irlandès **Samuel Beckett**, l'occità **Frederic Mistral** i el polonès **Czeslaw Milosz**.

Més endavant, donant una cop d'ull als autors peninsulars, remarca el cas de Galícia, on, segons Dasilva (2009) la pràctica de l'autotraducció «ha estat incessant». Finalment, acaba el repàs històric repassant la tirallonga d'autors catalans. És allà on sembla que concedeix un únic encert matisat a

Mendoza: als Països Catalans l'autotraducció ha estat certament «massiva», però de cap manera n'és una singularitat compartida tan sols amb Galícia.

Ara bé, tot i que Recuenco ens havia advertit que la seva llista d'autotraductors no era exhaustiva, lamentem no veure-hi Palau i Fabra, perquè el poemari que s'autotraduí conté una introducció que dona moltes de les claus repeses després per altres autors per posicionar-se sobre aquesta pràctica.

L'argumentari de l'autotraducció: defensors i detractors

Una de les peces més interessants de l'argumentari sobre l'autotraducció és la introducció de *Poemas del alquimista* (1979), en què **Josep Palau i Fabre** escriu:

Ante la tarea delicada de escoger un traductor, anduve vacilante durante un cierto tiempo. ¿En qué manos confiar este hijo de mis entrañas y de mis desvelos? Sin duda los poetas somos gente susceptible, y sin duda yo lo soy, como tal, en demasía. Quizá por saberme así, por intuir los disgustos y los tropiezos que esta abnegada labor podía acarrear en el caso de confiarla a otras manos, mi amiga Montserrat me persuadió que emprendiera la tarea yo mismo. ¿Cuál no fue mi sorpresa al darme cuenta de que los poemas acudían a mi llamada con más solicitud y más suerte de la que yo mismo esperaba!

Així, després de la sorpresa inicial de veure que la tasca li és més fàcil del que li podia haver semblat d'antuvi, un cop reclamada la legitimitat que li confereix ser-ne l'autor, ben aviat acaba comprovant que:

[...] para decir en castellano lo que yo sé que digo en mi original catalán, a veces necesitaba recurrir a una aparente infidelidad y, contra la razón razonante, mi intuición tenía, muy a menudo, la última palabra, la decisión final. Se trataba, sin duda, de traducir la poesía de mis poemas.

Aquí Palau ens dona un criteri interessant: atès que l'autor és qui més sap «què diu en l'original», no en traeix l'essència poètica.

Des de la prosa, **Carme Riera**⁽¹⁾ arriba a conclusions paral·leles:

Entiendo la literatura, y concretamente la novela, que es mi campo, como la creación de un mundo autónomo mediante la manipulación lingüística y me parece imposible reproducir dicha manipulación. [...] Trasvasar a otro idioma la musicalidad, la ductilidad fónica de ciertas palabras escogidas y sopesadas para que, colocadas la una junto a la otra, funcionen como deseamos que lo hagan [...] resulta casi imposible (Riera 2002: 10).

Sembla que és alhora la dificultat anticipada i la desconfiança en el futur traductor que mou l'autor a autotraduir-se. I és llavors que l'autor pren consciència d'allò tan lampedusià de «Se vogliamo che tutto rimanga come è, bisogna che tutto cambi». En el cas de Carme Riera, Luisa Cotoner Cerdó (2010) valora l'encert en dos temps,

el de la lloança:

Sea como fuere, podemos concluir que Riera cumple con creces la primera condición exigida por Benjamin para acometer una traducción, esto es, tener en cuenta a los nuevos destinatarios. Sus recreaciones consiguen seducir también al público lector hispano [...]

I el de la matisació:

Los procedimientos pueden ser a veces discutibles [...]. Y el texto traducido opera, en definitiva, como *palimpsesto*, conservando las huellas de un texto anterior, pero que han sido expresamente borradas para dar lugar a una lectura diferente [...].

Desd'Euskalherria **Mariasun Landa** ens recorda aquesta legitimitat que només té l'autor de reescriure la seva obra (2008: 13-14), i hi afegeix un matís:

Igual no llegan a decir lo mismo [las voces], pero procuro que, cuando me traduzco, digan cosas equivalentes y sobre todo, procuro que sus palabras tiendan a producir un efecto parecido en el lector. Creo que eso es lo más importante.

En aquesta intenció manifestada de crear textos que diuen «coses equivalents» i «sobretot» que «produeixin un efecte semblant en el lector», hi ressona de nou la manera com Benjamin entenia la tasca del traductor:

Amb tot, **Francesc Parcerisas** (2002: 13-14) fa un pas més per reclamar el dret de «lliure creació»:

El autotraductor no se halla sólo en posesión, como suele estarlo cualquier otro traductor, de propuestas de análisis y juicio para decidir entre los elementos semejantes y disímiles de dos culturas y dos lenguas, sino que, además, se halla en posesión de una llave que le brinda el acceso a lo más arcano de la traducción: el derecho a la libre creación.

I **Landa** (2008: 16) amplia l'argumentari afegint-hi l'enriquiment que comporta per a l'original:

Al comienzo, lo hacía respetando fielmente el original, de una forma que ahora considero algo rígida. Más tarde fui ganando más libertad, hasta llegar al momento actual en que, al publicarse casi simultáneamente mi libro en las dos lenguas, vuelvo, a menudo, al original, para corregirlo, enriquecerlo o matizarlo. En realidad, este ejercicio de autotraducción o reescritura lo que ha logrado es aumentar en mí la conciencia de autoría.

Maria Antònia Oliver, en canvi, segons que diuen Barcardí i Godayol, assegura que «no seria capaç d'autotraduir-se al castellà, en primer lloc, perquè no es traduiria, sinó que es reescriuria; en segon lloc, perquè ella no és escriptora en castellà».^[2] Així, tot i coincidir amb arguments dels partidaris de l'autotraducció, els utilitza per desestimar-ne l'opció.

En un punt de difícil ubicació, hi trobem **Gerard Vergés**, que l'any 2008, durant l'acte acadèmic de clausura de l'Aula de Poesia de la Universitat Rovira i Virgili, en les paraules d'agraïment al seu traductor al castellà, Ramón García (que va aplegar la seva obra poètica amb el títol de *La raíz de la mandrágora*), en deia que ell «no ho hauria fet millor».^[3]

L'aparent senzillesa del comentari de **Vergés** no ens suggereix implícitament, valorant la qualitat d'una traducció d'uns seus poemes en relació amb el nivell de qualitat que hauria assolit si l'hagués feta ell, que l'autor és el millor traductor potencial d'un text en aquelles llengües que mestreja? Aleshores sorgiria la pregunta: i per què no s'ha traduït ell mateix? I la resposta potser la trobaríem en allò que Raymond Federman anomena «l'horror de l'autotraducció» (1996), sentiment compartit per Tabucchi, traductor de Fernando Pessoa a l'italià i autor de *Requiem: uma alucinação* (1991), que segons reproduïx Recuenco (2011: 204), com que no pot escudar-se en la «manca de competència», acaba admetent:

quién sabe si no es la razón principal, he tenido miedo, me ha faltado valor para recorrer al mismo tiempo mis dos orillas lingüísticas y afectivas por hablar en términos psicoanalíticos. He sido capaz de ir hasta la otra orilla, pero no de volver atrás con la misma barca (citada a Gumpert 1995).

A l'altre extrem de l'argumentari, entre els detractors més aferrissats, hi trobem **Christopher Whyte**, poeta en gaèlic escocès que es declara rotundament contrari a l'autotraducció i, citant l'assaig de Paul Valéry sobre la gènesi de *Le cimetière marin*, acaba situant l'autor com la persona més qualificada per autotraduir-se.^[4]

If we take Valéry seriously (and I think we should), then the person least qualified to translate any poem is the person who wrote it.

Whyte, traductor del català, ha estat paradoxalment traduït a aquesta llengua per Francesc Parcerisas,^[5] fervent defensor de l'autotraducció.

Se'ns acut, però, que aquesta posició extrema que Whyte defensa és més ideològica que no pas d'ordre lingüístico-literari. De fet, en contextos de minorització lingüística la negativa d'alguns autors a autotraduir-se, tal com assenyala Dasilva (2009) en el cas de Galícia, es pot interpretar com un gest de reivindicació de la identitat cultural.

Aquest posicionament es fa palès, tot i que positivat, en l'autora que lidera internacionalment el Projecte Versions Múltiples, **Menna Elfyn**, que, no havent dubtat a traduir poetes gal·lesos a l'anglès, tan sols en comptades ocasions s'hi autotradueix. Precisament, en el pròleg dels seus poemaris, agraeix la feina als seus traductors per permetre-li continuar escrivint poesia únicament en gal·lès.^[6] Heus aquí la motivació primigènia.

I és en aquesta mateixa llengua, però des d'un posicionament personal ben diferent, que se situa l'obra autotraduïda de **Montserrat Abelló** (1911-2014). Perquè Abelló no s'autotradueix a la llengua majoritària del seu estat, sinó a la **llengua del seu país d'acollida**, que s'escau que és l'anglès: majoritari a l'interior i internacional per excel·lència a l'exterior. I ens hi ofereix dos bellíssims poemaris: *Asseguda escrivint/Seated Writing* (2004), i *Fifty Love Poems*, editat per Ester Pou i prologat per Helena Buffery (2014). I és Pou que ens revela això:^[7]

Efectivament, aquí la veu de Montserrat Abelló rescata una colla de versos escrits d'un temps ençà, [...] Ahora, però, els revitalitza. [...] No hi ha dubte que, en aquest cas l'autotraductora té el privilegi de permetre's la llibertat de furgar i (re)elaborar la pròpia escriptura.

I ens plau d'extrapol·lar aquesta consideració de Pou a la resta de poetes:

Així doncs, l'autotraducció esdevé un exercici d'introspecció complex i íntim però també extraordinari, que, en el cas de Montserrat Abelló, culmina les expectatives i reptes de creació de la poeta-traductora o de la traductora-poeta. En el marc dels estudis de traducció, el fenomen de les recents autotraduccions d'Abelló, ens ofereix nous territoris identitaris per explorar.

Amb Abelló ens trobem, a més, amb una autora generosa que posa la seva competència lingüística en anglès al servei de la difusió de poetes catalans coetanis^[8] i que té la franquesa de manifestar el que, per una combinació d'emocions contradictòries, d'altres poetes catalans no acaben d'admetre: les reticències a autotraduir-se al castellà. I ho expressa amb la naturalitat i la *finezza* que la caracteritzen, dient sense embuts que li agradaria que Catalunya fos independent perquè així podria tornar a trobar plaer a escriure en castellà.^[9] I el plaer, tal com ens recordava Jacques Fusina en el Fòrum Europa de l'any 1992 a Luxemburg, és la clau de volta de la creació.

L'autotraducció dins Versions Múltiples

Tal com hem avançat, l'autotraducció juga un paper cabdal en el Projecte Versions Múltiples. En

primer lloc, a escala individual, en el repàs històric n'hem espigolat virtuts «reelaboradores» i «revitalitzadores» impulsores de la qualitat.

A escala col·lectiva, el Projecte Versions Múltiples ha obert un seguit d'altres potencialitats. En primer lloc, superat l'enuig inicial d'haver-nos d'entendre «en la llengua dels qui no ens entenen», les autotraduccions constitueixen una primera carta de presentació entre autors en una llengua pont.

En segon lloc, en la cadena impulsora de l'obra col·lectiva en la qual els participants del Projecte ens hem compromès, l'autotraducció n'és sovint la primera baula, la que ens permet de projectar-nos directament enllà de l'àmbit lingüístic, en peu d'igualtat, independentment del nombre de parlants de la llengua d'origen. I com que la llengua literària del 90% dels autors de VM és la considerada «menys emprada»,^[10] la importància d'aquesta baula és cabdal.

Però fins i tot quan la traducció pot fer-se directament, atès que el traductor és competent en la llengua d'origen, el text autotraduït actua com a text de referència en la resolució d'ambigüitats: evidencia l'aposta i les preferències de l'autor quan la llengua de destinació l'aboca a desfer una ambigüitat permesa per la llengua d'origen.

Disposar de diverses autotraduccions del mateix text ofereix encara un potencial superior. El ventall de les tries lingüístiques de l'autor en cadascuna de les llengües allibera les múltiples complicitats en les quals es reconeix. I el Projecte, ric en complicitats de tota mena, disposa d'autors que s'autotradueixen fins a sis llengües, com en un calidoscopi canviant que ens interpel·la. Alhora, per a la cinquantena d'autors en una vintena de llengües, tenir una revisora de continguts de la vàlua de **Kathleen McNerney** i un seguit de traductors col·laboradors de la professionalitat d'**Hélène Beaulieu, Elija Lutze, Patrick McCafferty, Ron Puppò, Franca Tiberto, i Liza Walther** garanteix la revisió constant que un projecte d'aquestes característiques requereix.

BIBLIOGRAFIA

BENJAMIN, Walter (1997). «The Translator's Task». Traducció anglesa de Steven Rendall. *TTR*, 10, 2, p. 151-165.

COTONER CERDÓ, Luisa (2011). «Variación cultural, técnicas y procedimientos estilísticos a propósito de las autotraducciones al castellano de Carme Riera»[en línia]. A: *Didáctica de la Lengua y la Literatura. Educación*. ISSN-e: 1988-8430, 10, p. 10-28. Disponible a <<http://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/3719483.pdf>>.

DASILVA, Xosé Manuel (2009). «Autotraducirse en Galicia: bilingüismo o diglosia?». *Quaderns. Revista de Traducció*, 16, p. 143-156.

GUMPERT, Carlos (1995). *Conversaciones con Antonio Tabucchi*. Anagrama: Barcelona.

PARCERISAS, Francesc (2002). «Sobre la autotraducció». *Quimera*, 210, p. 13-14.

RECUENCO PEÑALVER, María (2011). «Más allá de la traducción: la autotraducción». *TRANS*, 15, p. 193-208.

RIERA, Carme (2002). «La autotraducción como ejercicio de recreación». *Quimera*, 210, p. 10-14.

TANQUEIRO, Helena (1999). «El autotraductor - un traductor privilegiado». *Quaderns. Revista de Traducció*, 3, p. 19-27.

— (2002). *Autotradução: Autoridad, privilégio e modelo*. Tesis doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona.

[1] Riera, Carme (2002). «La autotraducción como ejercicio de recreación». A: *Quimera*, 210, p. 10-14.

[2] Vegeu <<http://ddd.uab.cat/record/170769>>.

[3] Vegeu <http://www.revistacambrils.com/index.php?c_noticia=5571>.

[4] Whyte, Christopher (2002). «Against Self-Translation». *Translation and Literature*, 11. Edimburg: Edimburgh University Press, p. 64-71.

[5] *An Daolag Shìonach = L'escarabat xinès*. Poemes de l'escriptor en llengua gaèlica Christopher Whyte, traduïts al català per Jaume Subirana i Francesc Parcerisas amb motiu de la lectura de l'autor a «The Quiet Man» de Barcelona. Cafè Central, juny del 2000.

[6] «As ever, my thanks to my translators, who have enabled me to continue to write poetry solely in the Welsh language, and whose commitment and love towards the language would need more than ten words to express.» *Murmur*. Bloodaxe Books, 2012, p. 6.

[7] Vegeu
<<http://www.visat.cat/traduacions-literatura-catalana/cat/articles/118/6//0//montserrat-abello.html>>.

[8] Salvador Espriu, Maria Àngels Anglada, Margarita Ballester, Rosa Fabregat, Maria Mercè Marçal, Maria Oleart i Olga Xirinacs.

[9] Vegeu <<http://www.ccma.cat/tv3/alcanta/programa/titol-video/video/5235931/>>.

[10] Els organismes de l'UE consideren «Lesser Used languages» totes les llengües del seu àmbit llevat de l'alemany, l'anglès, l'espanyol i el francès.